

SORATH: E-Journal ISSN 2457-0109

A National Peer Reviewed Referred E-Journal

Issue-37 (Oct-2021)

ગુજરાતમાં જાહેર આરોગ્ય ખર્ચના સંદર્ભમાં આરોગ્યના લાભોનું આર્થિક વિશ્લેષણ

Vadher Jagu S.

Ph.D. Scholar

Economics Dept.

School of Social Science,

Gujarat University, Ahmedabad

સારાંશ :

ગુજરાતમાં જાહેર આરોગ્ય ખર્ચના સંદર્ભમાં આરોગ્ય લાભોનું આર્થિક વિશ્લેષણ વિષય હેઠળ હાથ ધરવામાં આવેલ આ અભ્યાસમાં જાહેર આરોગ્ય ખર્ચ અને તેની આરોગ્યના માપદંડો પર અસર તપાસવા આ અભ્યાસ હાથ ધરવામાં આવેલ છે. જેમાં આરોગ્યના માપદંડો તરીકે અપેક્ષિત આયુષ્ય મર્યાદા અને શીશુમૃત્યુ દર લેવામાં આવ્યા છે. અભ્યાસ માટે સેકન્ડરી ડેટા સ્ત્રોતોનો ઉપયોગ કરવામાં આવ્યો છે. અભ્યાસ માટે પેનલ ડેટા વિશ્લેષણ પદ્ધતિનો ઉપયોગ કરવામાં આવ્યો છે. અભ્યાસમાં જોવા મળે છે કે, ગુજરાતનું જાહેર આરોગ્ય ખર્ચ વધતું ગયું છે જેની અસર આરોગ્યના માપદંડો પર પડેલી જોવા મળે છે. ઉપરાંત ગ્રામ્ય અને શહેરી આરોગ્ય માંપદંડોમાં ગ્રામ્યકક્ષાએ આરોગ્યના માપદંડો શહેરી કક્ષાની સાપેક્ષમાં ઓછો સુધારો નોંધાયો છે. ચાવીરૂપ શબ્દો : જાહેર આરોગ્ય ખર્ચ, આરોગ્યનું અર્થશાસ્ત્ર, આરોગ્યના માપદંડો,

પ્રસ્તાવના

સમયની સાથે રાજ્યની ભૂમિકા બદલાઈ છે. ૧૯મી સદીમાં અર્થશાસ્ત્રીઓએ જાહેર ખર્ચના અભ્યાસને વધુ મહત્વ આપ્યું ન હતું. કારણ કે તે સમયના પ્રશિષ્ટ અર્થશાસ્ત્રીઓ રાજ્યની ભૂમિકા માત્ર પોલીસ રાજ્ય તરીકેની ગણતા હતા અને બજાર તંત્ર પર વધુ વિશ્વાસ ધરાવતા હતા. પરંતુ કેઈન્સના જનરલ થીયરીના પ્રકાશન બાદ આધુનિક અર્થશાસ્ત્રીઓ રાજ્યની વિકાસ અને કલ્યાણલક્ષી ભૂમિકાને વધુ મહત્વની ગણી છે. સરકારની ભૂમિકા બદલાઈ હોવાથી જાહેર ખર્ચનો ખ્યાલ વધુ મહત્વનો અને પાયારૂપ ગણાવા લાગ્યો. આધુનિક યુગમાં દરેક રાજ્યોમાં સરકારી ખર્ચને મહત્વ આપાઈ રહ્યું છે. ખાસ કરીને અલ્પવિકસિત અને વિકાસશીલ રાષ્ટ્રો વિવિધ વિકાસ કાર્યક્રમોમાં જાહેર ખર્ચને મહત્વ આપે છે. જાહેર ખર્ચને આપણે બે ભાગમાં વિભાજિત કરી શકીએ ૧. વિકાસલક્ષી ખર્ચ અને ૨. બિનવિકાસલક્ષી ખર્ચ. જાહેર આરોગ્ય અને પરિવાર કલ્યાણ ખર્ચએ વિકાસલક્ષી ખર્ચનો એક ભાગ હોય છે.

આર્થિક વિકાસના લાભ દેશના તમામ નાગરિક સુધી પહોંચે તે દેશના વિકાસની સફળતા ગણી શકાય. દેશનો સૌથી ગરીબ વ્યક્તિ પણ જીવનને બોજારૂપ ન સમજે અને જીવન જીવવાનો આનંદ માણી શકે એટલે કે માનવ સુખાકારી એ જ વિકાસનું ધ્યેય હોવું જોઈએ. આ માટે ગરીબ વર્ગને પાયાની જરૂરિયાતો પૂરતા પ્રમાણમાં મળી રહે તે ન્યાયિક બાબત છે. આમ કહી શકાય કે દરેક વ્યક્તિ તંદુરસ્ત જીવન પસાર કરે તો તેની આર્થિક અસરો જોવા મળે છે. માનવ વિકાસની દ્રષ્ટીએ આરોગ્યનું ધોરણ ખુબ મહત્વનું હોય છે. તે માટે આરોગ્ય ક્ષેત્રે સરકાર ગરીબ લોકોના આરોગ્યની સંભાળ માટે વધુ ખર્ચ કરે તો સમાજ માંથી અસમાનતાઓ દૂર કરી એક મજબૂત અને ન્યાયિક સમાજની રચના કરી શકાય. કારણ કે ગરીબ લોકો આવકની મર્યાદાના કારણે આરોગ્યની સંભાળ પાછળ ખર્ચ કરવામાં અસમર્થ હોય છે. જેથી તેઓને અમુક ગંભીર રોગ સાથે જીવન પસાર કરવું પડે છે. આ પરિસ્થિતિમાં જાહેર આરોગ્ય ખર્ચ અને તેના યોગ્ય લાભ અંગે અભ્યાસ કરવાથી જાહેર ખર્ચની યથાર્થતા તપાસી શકાય છે. અને સાથે ગરીબ નિર્ધન લોકોના જીવનધોરણ પર તેની અસરો કેટલી અને કેવી પડી રહી છે. તે પણ આ પ્રકારના અભ્યાસ દ્વારા તારણ મેળવી

શકાય છે. આ સંશોધન અભ્યાસ પણ કેટલાંક આવા ઉમદા હેતુથી ગુજરાત રાજ્યના સંદર્ભમાં હાથ ધરવામાં આવેલ છે. આ અભ્યાસ ની સફળતા અન્ય રાજ્યો ને પણ એક દિશા નિર્દેશ કરશે તેવી સંશોધકને આશા છે.

વિશ્વના દેશોમાં UNDP દ્વારા માનવ વિકાસના આધારે વિકાસનો ક્રમ નક્કી કરવામાં આવે છે. ભારતના અમર્ત્ય સેન અને પાકિસ્તાનના મેહબૂબઉલ હક્ક બંને અર્થશાસ્ત્રીઓ દ્વારા આ માટે માપદંડ અને પદ્ધતિઓ નક્કી કરવામાં આવેલ છે. જેમાં સમયે સમયે સુધારાઓ થયા છે. માનવ વિકાસ આંક નક્કી કરવામાં આરોગ્યનો આંક મહત્વનો હોય છે. આરોગ્ય, શિક્ષણ અને માથાદીઠ આવકના આંકો નક્કી કર્યા બાદ માનવ વિકાસ આંક તૈયાર થાય છે. અને આરોગ્યનો આંક દેશના લોકોના જન્મ સમયે સરેરાશ અપેક્ષિત આયુષ્ય પર નિર્ભર હોય છે. અને અપેક્ષિત આયુષ્ય દેશના લોકોના આરોગ્ય અને તંદુરસ્તી પર નિર્ભર છે. તથા આરોગ્ય અને તંદુરસ્તી સરકારની આરોગ્યલક્ષી યોજનાઓ તથા તેના અમલીકરણ અને આરોગ્ય પાછળ થતા ખર્ચ પર નિર્ભર હોય છે. ખાસ કરીને અલ્પવિકસિત અને વિકાસ સાધતા દેશોમાં ગરીબી અને બેરોજગારી જેવી ગંભીર સમસ્યાઓ વિદ્યમાન હોવાના કારણે અહીં આરોગ્ય ખર્ચની જવાબદારી સરકાર પર નિર્ભર છે. તેથી આ પ્રકારનો અભ્યાસ કરવાથી આપણે જાહેર આરોગ્ય ખર્ચનું યોગ્ય વિશ્લેષણ અને તેની યથાર્થતા તપાસી શકીએ.

આરોગ્યનું અર્થશાસ્ત્ર

આજના સમયમાં આરોગ્યનું ખર્ચ સતત વધતું જાય છે. સાથે સાથે નવા રોગો અને વાયરસથી લોક જીવન પ્રભાવિત થતું જાય છે. અને અન્ય રીતે જોઈએ તો આરોગ્ય સંભાળ માટે પાયારૂપ આરોગ્ય શ્રમિકોની અછત જોવાઈ રહી છે. ત્યારે આરોગ્યનું અર્થશાસ્ત્ર મહત્વનો વિષય બને છે. આરોગ્ય નીતિ ઘડનારાઓ સમક્ષ આ પરિસ્થિતિમાં ખુબ મોડા પ્રશ્નો ઉભા થાય તે સ્વાભાવિક છે. આ પાયારૂપ પ્રશ્નોના નિરાકરણ માટે આરોગ્યનું અર્થશાસ્ત્ર અને અભ્યાસો ખુબજ મદદરૂપ બની શકે. આરોગ્યનું અર્થશાસ્ત્ર મુખ્યત્વે આરોગ્યલક્ષી નીતિ ઘડતરમાં વિવિધ દેશોને મદદ કરી શકે. આરોગ્યનું અર્થશાસ્ત્ર આરોગ્યના અછતયુક્ત સાધનો અને આરોગ્યની અમર્યાદિત જરૂરિયાતોના સંદર્ભમાં આરોગ્યલક્ષી વિવિધ બાબતોને આવરી લે છે. અર્થશાસ્ત્ર અમર્યાદિત જરૂરિયાતો અને માર્યાદિત અને વૈકલ્પિક ઉપયોગ વાળા સાધનોના સંદર્ભમાં માનવ વર્તનનો અભ્યાસ કરે છે. આ સંદર્ભમાં કેટલાક પાયાના પ્રશ્નો જેવા કે કઈ વસ્તુનું કે સેવાનું ઉત્પાદન કરવું ? કેટલું ઉત્પાદન કરવું ? આ વસ્તુઓ અને સેવાઓના ઉત્પાદનમાં કઈ પદ્ધતિનો ઉપયોગ કરવો ? અને વહેંચણી કેવી રીતે કરવી ? વગેરે પ્રશ્નો સાથે જોડાયેલ મુદ્દાઓ અર્થશાસ્ત્રમાં આવરી લેવામાં આવ્યા છે. આરોગ્યના સંદર્ભમાં પણ આવા કેટલાક પ્રશ્નો ઉપસ્થિત છે. જેવા કે, આરોગ્ય અંગેની કેવા પ્રકારની સેવાઓ અને કેટલા પ્રમાણમાં ઉત્પન્ન કરવી ? આ સેવાઓ અને વસ્તુઓ ઉત્પાદન માટે કઈ પદ્ધતિ સારી ? અને આરોગ્ય સેવાઓના લાભો દરેક વ્યક્તિને મળી રહે તે માટે વહેંચણી કેવી રીતે કરવી ? તથા કલ્યાણકારી આરોગ્યલક્ષી યોજનાઓ પાછળ કેટલું ખર્ચ કરવું ? વગેરે પ્રશ્નોના નિરાકરણમાં નીતિ ઘડનારાઓ ને આરોગ્યનું અર્થશાસ્ત્ર મદદ પૂરી પડી શકે. અર્થશાસ્ત્રમાં આપણે કાર્યક્ષમતા એટલે કે ઓછા ખર્ચમાં વધુ લાભ પ્રાપ્ત કરવો, તૃષ્ટિગુણ, બજાર, વૈકલ્પિક ખર્ચ વગેરે મુદ્દાઓનો અભ્યાસ કરીએ છીએ આ મુદ્દાઓ ને આરોગ્યના અર્થશાસ્ત્રમાં ઉપયોગમાં લઈ શકાય. આરોગ્ય સાધનો અને આરોગ્ય માપદંડના સંદર્ભમાં ન્યુનતમ ખર્ચ દ્વારા મહત્તમ લાભ કેવી રીતે મેળવી શકાય તે આરોગ્યના અર્થશાસ્ત્રના અભ્યાસનો મુદ્દો બની શકે. આપણે જાણીએ છીએ કે આરોગ્ય સુવિધાઓ માટે ખાનગી અને જાહેર ક્ષેત્ર દ્વારા ખર્ચ કરવામાં આવે છે. ઉપરાંત સંગઠનો અને એન.જી. ઓ . દ્વારા પણ આરોગ્યનું સ્તર ઉચું આવે તે માટે પ્રયત્નો થાય છે. તે સ્થિતિમાં વધુમાં વધુ લાભ કેવી રીતે મેળવી શકાય તે માટે આરોગ્યનું અર્થશાસ્ત્ર મદદરૂપ નીવડી શકે. વ્યક્તિગત આરોગ્ય ખર્ચ દ્વારા વ્યક્તિ મહત્તમ તૃષ્ટિગુણ પ્રાપ્ત કરવા માટે તત્પર હોય છે. એટલેકે વ્યક્તિ જ્યારે આરોગ્ય